
Tomas Akvinietis apie aukščiausią žmogaus laisvės lygmenį

Lina Šulcienė

Kauno technologijos universitetas,
Gedimino g. 43,
LT-3006 Kaunas

Straipsnyje analizuojama Tomo Akviniečio valios laisvės teorija. Mėginama išsiaiškinti, kokios, pasak filosofo, žmogaus laisvės ribos. Tyrinėjami du valios laisvės „laukai“ (pagal paties Tomo siūlomą perskyrą): jos santykis su objektais ir jos kaip galios santykis su savo veiksmu. Galutinio tikslo valia siekianti būtinai, kitų objektų atžvilgiu ji esanti laisva nuo būtinumo. Atskleidžiama, kaip vėlyvuosiuose Tomo tekstuose ima nykti perskyra tarp dviejų objektų kategorijų ir tuo pačiu nebelieka objektų, su kuriais valia siejama būtinu saitū. Parodoma, kad žmogaus laisvės maksimumas pasiekiamas antrajame laisvės „lauke“, būtent valios gebėjimo „sustabdyti“ galutinio tikslo siekį. Sprendžiama valios, laisvos nuo būtinumo galios, ir valios, suvokiamos kaip prigimtinis, būtinas gėrio siekimas, suderinamumo problema, taip pat – valios, kaip antrinės savo judesio priežasties, ir Dievo, kaip pirmosios priežasties, santykio klausimas. Plačiau analizuojama galutinio tikslo noro „sustabdymo“ situacija.

Raktažodžiai: tomistinė laisvės samprata, galutinis tikslas, laisvo veiksmo struktūra, valios laisvė, žmogaus laisvės ribos

Žmogaus laisvę Tomo Akviniečio filosofijoje reprezentuoja dvi galios – valia ir *liberum arbitrium* galia. Per valią žmogus gali reguliuoti savo santykį su galutiniu tikslu. Dėl *liberum arbitrium* jis disponuoja priemonių jam pasiekti „erdve“ (Plačiau žr.: Šulcienė L. Laisvos žmogaus veiksena principai šv. Tomo Akviniečio filosofijoje. *Tomizmas: praeitis ir dabartis*. Vilnius, 1999. P. 180–187.). Taigi akivaizdu, kad aukščiausią laisvės laipsnį žmogus pasiekia per valią, kuri siekia toliau negu *liberum arbitrium*. Todėl norint kalbėti apie tai, kas suformuluota straipsnio pavadinime, reikėtų imtis Tomo požiūrio į žmogaus valios laisvę analizės, ypač jos santykio su galutiniu tikslu.

Kalbėdamas apie valios laisvę, Akvinietis visuomet operuoja ta pačia veiksmo vykdymo ir veiksmo specifikacijos perskyra. Pasak jo, valia esanti absoliučiai laisva (laisva nuo būtinumo) **veiksmo vykdymo** atžvilgiu santykyje su bet kuriuo objektu. Kitaip tariant, ji gali norėti arba nenorėti bet kokio objekto, inicijuoti jo norą arba jį sustabdyti. Objekto, arba **veiksmo specifikacijos**, atžvilgiu valios laisvė labiau apribota. Ji laisva nuo būtinumo tik tuomet, kai objektas priklauso priemonių galutiniam tikslui pasiekti kategorijai. Kitu atveju, t. y. kai objektas – pats galutinis tikslas, – ji jo siekia būtinai ir negali nesiekti, nes valiai galutinis tikslas turi totalinio judintojo statusą. Visuose apie valios laisvę kalban-

čiuose tekstuose formuluojama ta pati tezė: 1) valia nėra laisva nuo būtinumo galutinio tikslo atžvilgiu, tačiau visų kitų objektų atžvilgiu ji laisva; 2) visų objektų – tiek galutinio tikslo, tiek priemonių jam pasiekti – atžvilgiu valia laisvai gali inicijuoti savo norą arba jį sustabdyti. Antrajai tezės daliai didesnę dėmesį Tomas skiria tik vėlyvajame kūrybos laikotarpyje. Iki tol ji paprastai tiesiog deklaruojama. Tuo tarpu pirmoji visuomet analizuojama gana plačiai.

Pradžioje patyrinėsime valios funkcionavimą jos santykio su objektu, arba veiksmo specifikacijos, aspektu.

1. VALIOS LAISVĖ JOS VEIKSMO SPECIFIKACIJOS ATŽVILGIU

Skirtinguose veikaluose valios veikseną jos veiksmo specifikacijos atžvilgiu aiškinama skirtingai. Galima išskirti dvi veikalų grupes, kuriose aiškiai skiriasi tiek terminija, tiek akcentai. Pirmąją grupę sudaro 1256–1268 metų, t. y. ankstyvajam ir viduriniajam laikotarpiui priklausantys *De Veritate* (DV, q. 22, a. 5 ir a. 6) ir *Summa Theologica Prima Pars* (ST I, q. 82, a. 1 ir a. 2) veikalai, kitą – 1269–1270 metų, t. y. vėlyvajam laikotarpiui priklausantys *Prima Secundae* (ST I–II, q. 10, a. 2 ir a. 4) ir *De Malo* q. 6 (Akviniečio veikalus ir jų dalis žymintys trumpiniai nu-

rodyti straipsnio pabaigoje). Visuose juose teigiama tas pats: valia būtinai siekia galutinio tikslo, arba palaimos, ir yra nedeterminuota priemonių jam pasiekti atžvilgiu, todėl jų siekia laisvai. Taigi valios funkcionavimas galutinio tikslo ir priemonių jam pasiekti atžvilgiu skiriasi. Dėl to abejonų nekyla. Tačiau abejojose nurodytose veikalų grupėse skirtingai aiškinama, kas lemia valios santykio su objektais skirtumą.

Pirmosios grupės veikaluose ji grindžia pačios valios dvilypumas. Pasak Tomo, valią derėtų suvokti dvejopai. Ji yra prigimtis, ir kaip tokia reprezentuoja žmoguje prigimtinį kiekvienam kūrinui būdingą judėjimą į gėrį. Kita vertus, ji yra racionali siekimo galia, atvira daugiui siekinių, su kuriais nėra susijusi jokia būtinu saitū ir kuriuos dėl to gali laisvai rinktis. Dėl savo dvilypumo valia funkcionuoja dviem skirtingais būdais: į galutinį tikslą ji juda būtinai, į priemones jam pasiekti – nedeterminuotai ir laisvai.

Perskyra tarp valios kaip prigimties ir valios kaip racionalios siekimo galios nėra paties Tomo atradimas. Jis perėmė ją jau tapusią tradicine, nors nusišovėjusios terminijos nebuvo. Du valios aspektus Akvinietis pavadina savaip¹.

Dviejų valios aspektų atskyrimas nėra substancinis jos padalijimas, nepaisant to, kad keliuose vietose Tomas mėgina užaštrinti perskyrą². Valios vienumą jis pats pabrėžia tiek ankstyvuosiuose, tiek vėlyvuosiuose tekstuose³. Be to, valią kaip racionalų siekimą Tomas grindžia prigimtinio jos aspektu: valia kaip prigimtis esanti valios kaip racionalios galios pagrindas, o valios kaip prigimties objekto siekimas – valios kaip racionalios galios objektų siekimo pagrindas⁴.

Taigi eidamas pirmtakų pramintais takais, ankstyvajame ir viduriniajame kūrybos laikotarpyje dvejopą valios santykį su jos objektais Tomas grindžia pačioje valioje esančia perskyra tarp prigimties ir racionalumo, t. y. tarp valios kaip prigimties ir valios kaip racionalios siekimo galios. Iš šios perskyros jis dedukuoja dvejopą valios funkcionavimą. O po to konstatuoja, jog pastarąjį atitinka perskyra pačioje tikrovėje – tarp galutinio tikslo ir priemonių jam pasiekti. Valia kaip prigimtis siejasi su galutiniu tikslu ir būtinai jo siekia, t. y. taip, kad negali jo nesiekti. Šį būtinumą Tomas vadina prigimtinio polinkio⁵, arba tikslo, būtinumu⁶. Tokiu pat būtinu sąryšiu valia esanti susijusi ir su kitais palaimai esmingais dalykais, pavyzdžiui, su buvimu⁷, gyvybe⁸, tiesos pažinimu ir t. t. Tuo tarpu valia kaip racionali galia siejasi su visais kitais objektais, priklausančiais žemesnei, priemonių, kategorijai. Jų atžvilgiu ji yra laisva, todėl gali jų norėti arba nenorėti, pasirinkti arba nepasirinkti¹⁰.

Antrojoje veikalų grupėje ir bendrai vėlyvajame Tomo kūrybos laikotarpyje perskyra tarp dviejų valios aspektų išlieka¹¹, tačiau dvejopo valios santykio

su objektais Tomas ja nebegrindžia. Pasak jo, kiekviename pažiniame objekte žmogus gali mąstyti ką nors gera. Tačiau daugelyje dalykų jis gali išvelgti ir gėrio nebuvimą, jo silpnėjimą. Valia siekia tik tokio dalyko, kuris suvokiamas esąs geras. Vadinasi, jeigu daugelyje dalykų žmogus gali mąstyti ir gėrį, ir jo silpnėjimą, jis juos gali mąstyti ir kaip siektinus, ir kaip vengtinius, ir dėl to jų siekti arba vengti. Su jais jo valia nėra susijusi jokia būtinu ryšiu. Būtinasis saitas valią sieja tik su tokio objektu, kuris suvokiamas tik kaip geras: geras visais atžvilgiais, bendrai geras (*universaliter bonum*)¹², arba geras, apsvarsčius jį visų atskirybių atžvilgiu¹³. Šis gerumas būdingas tik galutiniam tikslui, arba palaimai. Jame žmogus negali mąstyti jokio gėrio trūkumo, nieko defektyvaus, nieko blogo. Todėl suvokia jį kaip tobulą gėrį ir siekia jo būtinai, nes jis, pasak Akviniečio, turi tobulo judintojo statusą.

Vadinasi, vėlyvajame kūrybos laikotarpyje vienoks arba kitoks, t. y. būtinasis arba laisvas, valios funkcionavimas nustatomas pagal jos objektų suvokimą. Todėl, priešingai negu pirmosios grupės veikaluose, nekyla jokių problemų dėl valios vientisumo. Juk ji daro visada tą patį: siekia gero intelekto jai pateikto objekto. Bet kurio objekto ji siekia tik gėrio pagrindu: palaimos, nes ji yra tobulas gėris, priemonių jai pasiekti, nes jos turi naudingo gėrio, taigi, gėrio statusą.

Valios judėjimo diferenciacija atsiranda tik analizuojant suvokiamo objekto gerumo laipsnį. Tačiau ir tuomet apie radikalų objektų skirtingumą galima kalbėti tik remiantis Tomo deklaracijomis. Jo minties analizė tokio skirtingumo neimplikuoja. Priešingai, juk „apsvarstyti visais atžvilgiais“ ar „apmąstyti pagal visas atskirybes“ yra nerealizuojama programa. Realus atskirybių apsvarstymas nėra „apmąstymas pagal visas atskirybes“. Jis priklauso nuo žmogaus patirties, jo socialinės, kultūrinės, istorinės, ideologinės situacijos ir daugelio kitų veiksnių. Laikui bėgant, apsvarstomi objektai gali migruoti iš galutinio tikslo kategorijos į priemonių jam pasiekti kategoriją. Vadinasi, dėl suvokiamo objekto gerumo galima turėti tik didesnę ar mažesnę tikrumą. Valios santykis su jos objektais priklauso nuo to, kuriai kategorijai jie priskiriami. O šis priskyrimas gali kisti. Tuomet vargu ar galima kalbėti apie būtiną valios sąryšį su kuriuo nors objektu. Juk būtinumas, mano galva, reikalauja pastovumo. Ar nėra taip, kad būtinasis valios judesys yra tiesiog intensyvesnis jos santykis su siekiniu, o nebūtinasis – mažiau intensyvus?

Aišku viena, ankstyvajame *De Veritate* veikale kietai sumūrytas valios objektų perskyros ir dvejopo jos santykio su jais modelis antrojoje veikalų grupėje praranda savo dogminį svorį. Beveik visą laiką jį taikęs, kūrybinio kelio pabaigoje Tomas ima kalbėti kitais terminais ir į problemą pažvelgia nauju aspek-

tu. Jis tyrinėja valios siekinių suvokimą ir iš jo kil-dina dvejopą valios santykį su siekiniais. Tačiau ei-nant šiuo keliu, pati valios objektų perskyra ima nykti, nes suvokimas jos nepagrindžia: jis aptinka dau-giau ar mažiau gerus objektus, tarp kurių nėra jokio radikalaus skirtingumo.

Pirmosios grupės veikaluose Tomas žvelgia į pro-blemą taip, tarsi modeliuotų žmogaus funkcionavimą, išvedinėdamas jį iš metafizinės žmogaus teorijos, va-lios funkcionavimo išsklotinė braižoma ant prigimtinio įstatymo teorijos pamatų: „Tai, kas iš prigimties ir nekintamai kam nors dera, turi būti visų kitų [jam priklausančių dalykų] pamatas ir principas, nes daik-to prigimtis visame kame yra pirmoji, ir kiekvienas kitimas kyla iš ko nors nekintančio“¹⁴. Būtent tai ir matyti, kai ankstyvojo ir viduriniojo kūrybos laiko-tarpio veikaluose, imdamas kalbėti apie valią, To-mas visuomet „žengia“ tuos pačius „tris žingsnius“¹⁵. Pirmasis žingsnis yra siekimo, arba polinkio, atskyrimas nuo judėjimo, kurį inicijuoja išorinis judintojas, t. y. nuo prievartinio judėjimo. Antrasis žingsnis yra trijų siekimo lygmenų išskyrimas. Pirmas jų yra pri-gimtinio polinkio, arba prigimtinių siekimo, lygmuo, kuris vienintelis būdingas būtybėms, neturinčioms jo-kios pažinimo galios (pvz., akmenis prigimtinis polin-kis kristi žemyn ar prigimtinis augalų polinkis leisti šaknis, žydėti pavasarį ir pan.). Dviejų aukštesniųjų lygmenų siekimai grindžiami pažinimu, arba suvoki-mu. Jie atsiranda, kai pažinimo galią turinti būtybė suvokia ar pažįsta objektą, kurio gali siekti. Trečiuo-ju žingsniu pagilinama perskyra tarp pažinimu grįstų siekimų, t. y. atskiriamos dvi juslinių būtybių rūšys: viena, kurios siekimas seka juslinį pažinimą, ir kita, kurios siekimas seka racionalų, arba intelektinį, pa-žinimą. Taip juslinis siekimas atskiriamas nuo ra-cionalaus siekimo, t. y. nuo valios. „Žingsniavimas“ baigiamas valią apibūdinant kaip siekimą to, kas su-vokiama racionaliai, arba tiesiog kaip racionalų sie-kimą.

Nors jokiam valią aptariančiame tekste pats To-mas toliau „nežengia“, tačiau, regis, nenuklysiu nuo jo mąstymo linkmės, jei prijungsiu „ketvirtąjį žings-nį“ – jo paties išvalgą dėl perskyros pačioje valioje: ji esanti ir prigimtis, ir racionalus siekimas. Ši per-skyra leidžia kalbėti apie dvejopą valios funkcionavi-mą skirtingų objektų atžvilgiu.

Valios laisvės problema ankstyvojo ir viduriniojo laikotarpio veikaluose pristatoma pagal atitinkamą modelį. Iš pradžių, remiantis Augustino perskyra tarp prievartos ir polinkio būtinumo, valia prilyginama pri-gimčiai, nes joms abiems esąs būdingas polinkio bū-tinumas ir nebūdingas prievartos būtinumas. Po to iš pačioje valioje esančios perskyros išvedamas skir-tingas jos sąryšis su dviem objektų grupėmis – galu-tiniu tikslu ir priemonėmis jam pasiekti. Galutinio

tikslo siekianti valia kaip prigimtis ir siekianti būti-nai. Priemonių jam pasiekti siekianti valia kaip ra-cionalaus siekimo galia ir siekianti nedeterminuotai, laisvai.

Antrosios grupės veikaluose, t. y. vėlyvajam kū-rybos laikotarpiui priklausančiuose tekstuose, tokio „žingsniavimo“ nėra. Dar daugiau, *DM* q. 6 teksto pradžioje Tomas tarsi radikaliai atsiriboja nuo tokio problemos pristatymo būdo¹⁶. Jo išeities taškas – di-naminiai kūrinijos principai. Jais remdamasis, Tomas ima svarstyti čia ir dabar vykstančio laisvo žmogaus veiksmo situaciją.

Pasak jo, visų gamtos daiktų (*res naturales*) judė-jimą lemia jų judėjimo principas – substancinė for-ma – ir ją atitinkantis polinkis. Todėl žmogaus judė-jimą lemia dviejų principų – intelekto ir valios – sąveika. Laisvą žmogaus veiksmą Tomas mėgina ap-rašyti būtent šios sąveikos terminais. Tezė lieka ta pati: valia juda dvejopai, su galutiniu tikslu ją sieja būtinas ryšys ir ji jo nori būtinai, tuo tarpu visų kitų objektų atžvilgiu ji laisva. Tačiau valios funkcionavi-mo dvilypumą grindžia ne prigimtis, ne substancinė žmogaus forma ir ne hierarchinė kūrinijos struktūra, kaip pirmosios grupės tekstuose. Jis atskleidžiamas tarsi per hermeneutinę laisvo veiksmo analizę. Pir-miausia, tyrinėjant tai, ką protas suvokia objektuose. Tiesa, tyrimo pamatą sudaro aristotelinė judėjimo teorija, kurioje intelektas ir valia traktuojami kaip žmogaus judėjimo principai, susieti kaip siekimas ir siekinys. Tačiau jų sąveikos tikrovė nėra dedukuojama iš kokių nors prielaidų. Ji nustatoma, remiantis apsvarstymu „visais atžvilgiais“, arba „pagal visas at-skirybes“, taigi analizuojant konkrečią laisvo veiks-mo situaciją. O šios analizės rezultatai, kaip anks-čiau minėta, neleidžia kalbėti apie griežtą perskyrą tikrovėje tarp galutinio tikslo ir priemonių jam pa-siekti, taigi sykiu neleidžia nustatyti, su kuriais ob-jektais valia susijusi būtinu ryšiu.

2. VALIOS LAISVĖ JOS VEIKSMO VYKDYMO ATŽVILGIU. VALIOS SANTYKIS SU GALUTINIU TIKSLU

Analizuojant valios nedeterminuotumą veiksmo vyk-dymo aspektu, peržvelgus visus Tomo veikalus, ku-riuose jis apie tai kalba, matyti, kad ankstyvajame ir viduriniajame kūrybos laikotarpiuose veiksmo vyk-dymo aspektas Tomo beveik visiškai nedomina. Jis tik paminėtas vienintelį kartą *De Veritate* veikale¹⁷. Tuo tarpu 1269–1270 metais rašytuose *Prima Secun-dae* q. 9, a. 4 ir *De Malo* q. 6 jis eksplikuojamas gana plačiai.

Valios veiksmo vykdymo analizė leidžia giliau pa-žvelgti į labai įdomią valios santykio su galutiniu tikslu problemą. Juk sakydamas, kad valia gali siekti ar nesiekti bet kurio objekto, Tomas kalba ir apie

valios gebėjimą pasirinkti arba sustabdyti galutinio tikslo norą, taigi – apie aukščiausią kūrinui įmanomą subsistencijos pakopą. Tiesa, reikia pripažinti, kad medžiagos šiuo klausimu labai maža. Remdamasi ja, kiek tai įmanoma, pamėginsiu kuo išsamiau atsakyti į klausimą, ką Tomui reiškia būti laisvu galutinio tikslo atžvilgiu.

Tiek ankstyvajame, tiek viduriniajame, tiek vėlyvajame kūrybos laikotarpyje Tomas kalba apie valios nedeterminuotumą veiksmo vykdymo atžvilgiu: valia galinti norėti bet kurio objekto ir galinti sustabdyti bet kurio objekto norą, savo veiksmo – noro – atžvilgiu ji esanti absoliučiai laisva. Jai būdingas gebėjimas valdyti savo veikimą. Savo poziciją Tomas paaiškina dviem pavyzdžiais: akies, t. y. regėjimo galios¹⁸, ir gebėjimo sušilti¹⁹. Regintis prieš save esančius daiktus ar spalvas mato nebūtinai, nes gali, jei nori, tiesiog užsimerkti ir jų nebematys. Besišildantis šildosi taip pat nebūtinai, nes jo sąryšis su šildančiu daiktu priklauso nuo jo pasirinkimo. Kaip galima užsimerkti ir nebepalaikyti regėjimo galios ryšio su matomais daiktais arba nutraukti lytėjimo galios sąryšį su šildančiu daiktu, taip, pasak Tomo, ir valia disponuoja sąryšiu su savo objektais.

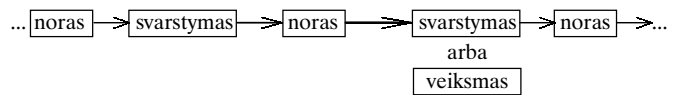
Tačiau užsimerkti ar atitraukti nuo savęs šildantį daiktą nėra visai tas pats, kas nutraukti valios ryšius su jos objektais. Nieko nematyti ar nesišildyti nelygu nieko nenorėti. Juk noras, pasak Tomo, yra vienas iš dviejų esminių žmogaus sielos judesių. Be to, glaudžiai susijęs su kitu – intelektiniu judesiu: „sustabdžius“ valios veikseną, nelieka ir intelektinio judesio, nes, kaip teigia Tomas, valia judina veikti ir save, ir visas kitas galias. Taigi „užmerkęs“ valią, žmogus sustabdo tiek intelekto, tiek visų savo galių judėjimą. Jei nesuklydau interpretuodama, visiškai nutraukus valios sąryšį su jos objektais, sustoja žmogaus sielos funkcionavimas.

Tiesa, ši situacija yra kraštutinis valios veiksenos sustabdymo atvejis. Dažniausiai noro inicijavimas ir sustabdymas yra savaime suprantamas procesas. Nebenorėdama kokio nors dalyko, valia nesustabdo visų savo norų. Kaip ir akis, nebematydama vieno objekto, gali matyti kitą. Problematiška tėra situacija, kurioje nėra jokio noro. Tačiau, man regis, būtent ją Tomas ir turi galvoje, kai kalba apie valios gebėjimą disponuoti galutinio tikslo noru.

Prieš imantis šios situacijos tyrimo, pravartu paanalizuoti, kaip Tomas suvokia valios funkcionavimą.

Vėlyvuosiuose tekstuose, kuriuose ir atsiranda užuominos

apie valios santykį su galutiniu tikslu, Akvinietis suvokia valią dalyvaujant tam tikrame procese, grindžiančiame kiekvieną laisvą žmogaus veiksmą. Pasak jo, laisvas veiksmas galės būti mąstomas kaip vienas kito atžvilgiu subordinuotų norų ir svarstymų grandinė: „Ko nors aktualiai norėdamas žmogus skatina save aktualiai norėti ko nors kito. Pavyzdžiui, norėdamas sveikatos, jis skatina save norėti vartoti vaistus. Norėdamas sveikatos, jis ima svarstyti, kas veda į ją, o apsvaustęs, nori vartoti vaistus. Vadinasi, pirma noro vartoti vaistus yra svarstymas, inicijuojamas valios noro svarstyti“. Kiekvienas noras yra svarstymo padarinys, kiekvienas svarstymas – noro padarinys: „Būtina, kad valios judesys eitų pirma svarstymo, o svarstymas eitų pirma valios veiksmo“²⁰. Taigi laisvą veiksmą Tomas siūlo mąstyti kaip štai tokią struktūrą:

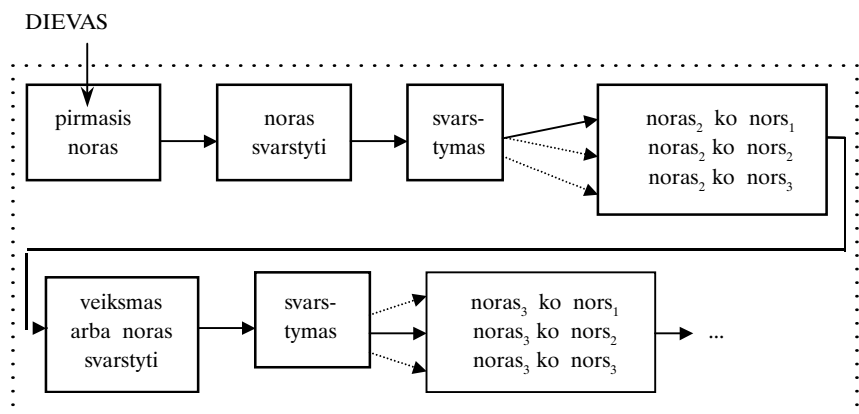

Taigi objekto X iš objektų aibės {A, B, C, D...} valia ima norėti dėl to, kad nori objekto Y. Jo siekdama, ji inicijuoja proto svarstymą, kuris tiria, kokiomis priemonėmis galima pasiekti Y. Šis svarstymas baigiamas suradus priemonę – X objektą. Po to seka X objekto noras. Norų-svarstymų grandinė baigiasi, kai norą realizuoti gali konkretus veiksmas.

Kas yra norų-svarstymų grandinės pradžioje? Juk grandinė turi pradžią, nes negali tęstis iki begalybės. Turi būti pirmasis svarstymas arba pirmasis noras.

Pasak Tomo, pirmasis judesys yra noras, taigi ne proto, o valios veiksmas, tačiau visiškai kitoks negu visi kiti grandinės norai. Pirmasis noras nukreiptas į galutinį tikslą. Norų-svarstymų schemoje jo kitiškumą reprezentuoja tai, jog jis nesuponuoja svarstymo. Valia ima jo norėti protui neapsvarsčius. Kita vertus, ir tai svarbiausia, šiame judesyje jai būtinai asistuoja Dievas²¹.

Aprašytą procesą galima pavaizduoti tokia schema:

Pirmajame judesyje valia nori galutinio tikslo. Šis noras grindžia visus kitus norus bei svarstymus. Bet kuris kitas noras kyla tik dėl to, kad žmogus siekia galutinio tikslo, arba, kitaip tariant, nori būti laimingas. Lygiai taip pat bet kuris grandinės noras grindžia kiekvieną ontologiškai vėlesnį norą, ir kiekvienas (išskyrus pirmąjį) noras egzistuoja dėl kurio nors kito noro. Galutinis tikslas norimas pats savaime, ne dėl ko nors kito. Dėl jo norima viso kito. Manau, būtent tai Tomas ir turi galvoje, kai teigia, kad veiksmo vykdymo atžvilgiu pirmasis judėjimo principas yra tikslas²².

Analizuodami norų-svarstymų grandinės pradžią, iš esmės tiriamo žmogaus santykį su galutiniu tikslu, imamės valios santykio su galutiniu tikslu klausimo, kurį Tomas formuluoja pirmojo valios judesio terminais.

Išdėstęs, kokia ontologinė laisvo veiksmo struktūra, *DM* q. 6 Tomas kalba apie valios nedeterminuotumą. Ji esanti absoliučiai laisva veiksmo vykdymo atžvilgiu, kitaip tariant, laisva norėti ar nenorėti bet kokio objekto. Tačiau skirtingų valios norų nedeterminuotumą Tomas grindžia skirtingai. Visi, išskyrus pirmąjį, norai nedeterminuoti dėl to, kad juos grindžia svarstymas, atviras galimybių daugiui: „Kadangi valia judina save svarstymu, o svarstymas yra ne įrodomasis, bet atviras priešpriešinamiems dalykams tyrinėjimas, valia save judina nebūtinai“. Tuo tarpu pirmojo noro negrindžia joks svarstymas. Valios laisvę jame išsaugo jai asistuojantis dieviškasis veiksnys: „Valią ir intelektą pirmiausia judina tas, kuris viršija juos abu, būtent Dievas, visus judančius dalykus judinantis pagal jų savitumą, pavyzdžiui, lengvus daiktus – aukštyn, sunkius – žemyn. Taip ir valią Jis judina pagal jos būklę, ne kaip dėl būtinumo judančią, bet kaip nedeterminuotą, atvirą daugelio dalykų atžvilgiu. Vadinasi, aišku, kad valios judėjimą svarstant veiksmo vykdymo atžvilgiu, ji nėra judinama būtinai“²³.

Vis dėlto pirmojo valios judesio nedeterminuotumas atrodo labai problematiškas. Neaišku, kaip jis galimas, jei žmogus būtinai nori galutinio tikslo, arba, kitaip tariant, jei būtinas galutinio tikslo siekimas yra prigimtinė valios savybė. Kaip įmanomi du iš valios kylantys, priešingas kryptis turintys judesiai? Kaip suderinti dvi prigimtinės ir, regis, prieštaraujančias viena kitai valios savybes – būtinai linkti į galutinį tikslą ir veikti laisvai laisvės nuo būtinumo prasme?

Kita rimta problema – kaip galimas pirmasis valios judesys, kuris yra jos pačios ir Dievo veikimo koreliatas? Kaip valia gali būti judinama Dievo ir tuo pačiu metu judėti laisvai?

Analizuodamas dinaminę universumo sistemą, visus judančius kūrinius Tomas traktuoja kaip antrines

priežastis, o Dievą – kaip pirmąją bet kurio judėjimo priežastį. Pasak jo, bet kuris judėjimas visų pirma turįs būti priskirtas Dievui kaip pirmajai priežastiai²⁴. Ta pati teorija tinka ir pirmajam valios judesiui. Jame Dievas yra pirmoji priežastis, valia – antrinė²⁵. Tačiau jei norą valioje inicijuoja Dievas, ar jį galima laikyti laisvu valios noru? Veikiau jis bus laisvas Dievo noras žmogaus valioje. Paties žmogaus vaidmuo tėra toks, jog Dievas veikia jo, o ne kieno kito prigimtyje. Jei mano noro pirmoji priežastis yra mane viršijantis aukštesnis veiksnys, kažin kokių būdu transformuojantis save iki mano prigimties lygmens, nuo jo, o ne nuo mano valios priklauso, imsiu ko nors norėti, ar ne. Tokiu atveju kalbėti apie žmogaus laisvę pirmojo noro atžvilgiu, regis, būtų nesupratimas.

Problematiškas atrodo ne tik Dievo veikimas valioje, bet ir Jo veikimas bet kuriame judančiame kūrinyje. Kiekvieno judesio pirmąją priežastimi laikydamas Dievą, Tomas balansuoja ant panteizmo ribos ir rizikuoja paneigti Dievo transcendentalumą.

Pagaliau apibendrinami prisiminkime ir trečiąją, jau anksčiau suformuluotą, problemą, kuri iškilo analizuojant pirmąjį norą. Tai – galutinio tikslo siekio sustabdymo situacija, kurioje tarsi nustoja funkcionuoti pati žmogaus siela. Mąstant apie ją, kyla klausimas, ar Tomas neperlenkė lazdos priskirdamas valiai galią disponuoti savo veiksmu galutinio tikslo atžvilgiu? O gal interpretuodama lazda perlenkiau aš pati?

Problemų apskritai nekiltų, jei Akvinietis neįvestų veiksmo vykdymo ir jo specifikacijos perskyros ir neteigtų, jog valia laisva nuo būtinumo santykiyje su bet kuriuo objektu veiksmo vykdymo atžvilgiu. Tačiau Tomas praplečia žmogaus laisvės ribas iki pat galutinio tikslo, nors ir tik veiksmo vykdymo atžvilgiu: valia galinti disponuoti aktualiu galutinio tikslo siekiu. Šią poziciją Tomas deklaruoja nuo ankstyvųjų iki vėlyvųjų veikalų: tiek *De Veritate* (1256–1259)²⁶, tiek *Summa Theologica Prima Secundae* (1269–1270)²⁷ bei *DM* q. 6.

Trys problemos, kurios iškyla, priskyrus valiai laisvę veiksmo vykdymo atžvilgiu santykiyje su bet kuriuo objektu, verčia mus pasinerti į sudėtingus metafizinius ir moralės filosofijos klausimus. Deja, aki-vaizdu, kad be šito nėra aiški Tomo samprata ne tik valios santykio su galutiniu tikslu, bet ir žmogaus laisvės klausimu. Todėl leisimės į jų analizę.

2.1. Kaip suderinti valią, suvokiamą kaip prigimtis, ir valią kaip racionalią siekimo galią santykiyje su galutiniu tikslu?

Imkimės pirmosios problemos. Pats Tomas ją mėgėna spręsti ankstyvajame *De Veritate* veikalė, 22-ojo klausimo 5 skyriuje („Ar valia būtinai ko nors nori?“). Tiesa, čia esantį tekstą problemos sprendimu

nepavadinsi. Ji veikia tik formalizuojama bei pasiūlomoms kai kurios priemonės jai išspręsti. Peržvelgsime šį skyrių.

Tomas pateikia valios kaip racionalios siekimo galios ir valios kaip prigimties perskyrą. Valia, suvokiama kaip prigimtis, būtinai siekia galutinio tikslo. Valia kaip racionali siekimo galia išlieka laisva jo atžvilgiu. Dvejopo valios santykio su galutiniu tikslu klausimą Tomas formuluoja kaip valios ir prigimtinio polinkio būtinumo santykio problemą.

Tekste skaitome: „Sutvarkytuose daiktuose (*in rebus ordinatis*) pirmasis modusas (*primus modus*) turi slypėti antrajame, o antrajame turi būti randama ne tik tai, kas dera jam pagal jo nuosavą statusą, bet ir tai, kas jam dera pagal pirmojo [modus] statusą“²⁸. Šį sudėtingą fragmentą paaiškina du Tomo pavyzdžiai. Žmogaus skiriamasis požymis (*differentia*) esąs racionalumas, kurį galima laikyti antruoju modusu (B_2). Žmogus yra gyvūnas, todėl jam būdinga ir tai, kas būdinga gyvūnui: juslumas, mityba (B_1), t. y. dalykai, priklausantys jam pagal jo giminę. Arba, pavyzdžiui, regėjimo juslei būdingas ne tik gebėjimas matyti (B_2), bet ir lytėjimas (B_1), kuris, pasak Tomo, būdingas visoms juslėms. Vadinasi, Akvinietis paprasčiausiai diferencijuoja kiekvienam daiktui ar galiai būdingus gimininius ir rūšinius požymius. Po to jis juos hierarchizuoja, aukštesnį, pirmumo statusą suteikdamas bendresnio lygmens požymiams.

Toki modelį Tomas taiko ir aprašydamas valios kaip prigimties (B_1) ir valios kaip racionalios sielos galios (B_2) santykį. Valioje esą ir tai, kas esminga jai pačiai, būtent racionalus ir dėl to laisvas nuo būtinumo siekis (B_2), ir tai, kas priklauso prigimčiai, dėl ko ji, kaip Dievo kūrinys, nukreipta į gėrį ir būtinai jo siekia (B_1). Valia kaip prigimtis turinti prioritetą prieš valią kaip racionalų siekimą. Ji esanti pastarosios pamatas (*fundamentum*).

Valia kaip prigimtis to, ko siekia, siekia būtinai, „tarsi prigimtinio polinkiu į tai determinuota“. Valia kaip racionali galia savojo objekto siekia be jokio būtinumo. Šis siekis kyla iš jos pačios dispozicijos. Problemų nekylo, jei valios kaip prigimties objektu paskelbiamas galutinis tikslas, o valios kaip racionalios galios objektais - „visi kiti dalykai“, Akviniečio vadinami priemonėmis galutiniam tikslui pasiekti. Tada būtinai valios kaip prigimties galutinio tikslo siekis grindžia laisvą valios kaip racionalios galios bet kurio kito objekto siekį: „Kaip prigimtis yra valios pamatas, taip iš prigimties siekiamas dalykas yra kitų siekiamų dalykų principas ir pamatas“²⁹. Tokie Tomo samprotavimai tarsi implikuoja, kad valia kaip racionali siekimo galia apskritai nefunkcionuoja galutinio tikslo atžvilgiu. Tačiau jis pats ne syki patvirtina, jog valia disponuoja galutinio tikslo noru, vadinasi, yra laisva santykyje su galutiniu tikslu.

Būtiną ir sykiu laisvą valios santykį su galutiniu tikslu, remiantis *De Veritate* ar apskritai ankstyvojo ir viduriniojo laikotarpio veikalais, suderinti keblu. Nors gebėjimas disponuoti galutiniu tikslu pačiam Tomui reiškia ypatingą žmogaus statusą kūrinijoje, kūrinio galimybių maksimumą, galima teigti, dievišką žmogaus statusą, tačiau, atrodo, jis jam nelabai rūpi. Laisvė veiksmo vykdymo atžvilgiu tik deklaruojama, tačiau plačiau neaiškinama³⁰. Tomo interesas minimalus: tiesiog nubrėžti valios laisvės nuo būtinumo ribas, arba parodyti valios aktyvumo laipsnį universume, žmogui duotą subsistencijos maksimumą.

Tuo tarpu vėlyvuosiuose tekstuose situacija kita. Tyrinėdamas valios laisvės problemą, jis pažvelgia į ją kiek kitu kampu. Jis svarsto valios ir intelekto sąveiką ir laisvą veiksmą traktuoja kaip šios sąveikos padarinį. Tiesa, konkrečiai dvejopo valios santykio su galutiniu tikslu problemos jis nesprendžia, tačiau sprendimą galima sumodeliuoti, tarkim, remiantis jo apmąstymais *Prima Secundae* 13 klausimo 6 skyriaus *corpus articuli* dalyje bei bendrąja vėlyvuosiuose tekstuose esančia valios funkcionavimo teorija.

Prima Secundae tekste teigiama: „Valia gali siekti bet kurio dalyko, kurį protas gali suvokti kaip gerą. Tuo tarpu protas kaip gėrį gali suvokti ne tik norą ar veiksmą, bet ir nenorą bei veiksmo nebuvimą“. Pagal bendrąją Akviniečio nuostatą, valios, racionalios siekimo galios, veikseną grindžia proto, arba intelekto, funkcionavimas: valios judesys yra siekimas, nukreiptas į intelekto suvokiamą formą, jei ši forma suvokiama kaip gėris. Vadinasi, tiek galutinio tikslo siekis, tiek šio siekio sustabdymas yra valios judesys, nukreiptas į intelekto suvokiamą gėrį. Valia siekia galutinio tikslo arba sustabdo jo siekį tik dėl to, kad intelektas šį veiksmą suvokė kaip gėrį.

Vadinasi, ir stabdydama galutinio tikslo siekį, valia siekia gėrio. Ji išlieka šio siekimo linkmėje. O toji linkmė yra niekas kitas kaip galutinio tikslo linkmė. Taigi net sustabdžiusi galutinio tikslo siekį, valia vis dėlto jį realizuoja. Visada tarsi narve ji lieka uždaryta savo prigimtinio polinkio vagoje. Tuomet apie kokį sustabdymą galima kalbėti?

Atsidūrę tokioje aklavietėje, tikriausiai turėtume kaltinti Tomą nenuoseklumu, prieštaravimu sau pačiam ar panašiais dalykais. Vis dėlto pagarba jo genijui neleidžia to daryti. Išties ar nėra taip, kad prieštaravimus implikuoja pasirinktas interpretacijos būdas? Juk interpretuodama pasirinkau tokį valios santykio su galutiniu tikslu vaizdinį, pagal kurį valios judėjimas vaizduojamas linijiniu-vektoriniu grafiku, kai prigimtinį valios judesį galutinio tikslo link vaizduoja vektorius viena kryptimi, o laisvą šio siekio sustabdymą, taškas, arba vektorius priešinga kryptimi. Ar nėra taip, kad ydingas pats šis vaizdinys, kad būtent jis implikuoja abiejų valios „modusų“ nesuderinamumą ir išvadą esą Tomo valios laisvės teorija prieštaringa?

Pakeiskime šį vaizdinį kitu – vektoriaus plokštumoje – vaizdiniu: valią kaip racionalią sielos galią vaizduokime vektoriumi, braižomu valios kaip prigimties plokštumoje. Galbūt toks vaizdinys paranesnis mąstyti galutinio tikslo siekio sustabdymo situaciją? Tiesa, ji tuomet atrodo esanti panašesnė į tiesiog reflektyvų žmogaus santykį su pačiu galutinio tikslo siekimu.

Pirmojo judesio situacijos suvokimą pagilina antroji – valios santykio su Dievu – problema.

2.2. Valios santykio su Dievu problema

Tomo tezė tokia: principinis bet kurio valios judesio veiksnys yra Dievas, Jam visų pirma priklauso valios veiksmas³¹. Buvimas pirminiu veiksmu Tomui reiškia du dalykus (čia vėl figūruoja veiksmo vykdymo ir jo specifikacijos perskyros motyvas): pirma, Jis judina valią kaip jos objektas, nes tik Jis visiškai atitinka valios siekį³²; antra, Jis judina pačią norėjimo galią. Pirmasis Dievo poveikis valiai Tomo laikomas daugiau išoriniu, antrasis – vidiniu³³. Būtent pastarasis, jo požiūriu, esąs reikšmingesnis³⁴.

Vidinis Dievo veikimas valioje vėlgi esąs dvejopas: prigimtinis bei būtinas ir laisvas nuo būtinumo, t. y. atitinka dvejopą pačios valios statusą. Problematiškesnis, žinoma, Dievo ir valios kaip racionalios siekimo galios santykis. Jį ir patyrinėsimė.

Tomas puikiausiai suvokia, su kokia problema susiduria, kalbėdamas apie Dievo veikimą antrinėse priežastyse. Jis pats nurodo du kelius, kuriais galima ją sprendžiant nuklysti: tai – panteizmas ir tiesioginio Dievo dalyvavimo kūrinių veiksenoje atmetimas³⁵. Jis renkasi tarpinį kelią.

Pasak Tomo, visi kūriniai veikia patys, ir sykiu visuose juose veikia Dievas. Kaip tai įmanoma? Jis veikia „paties judančiojo būdu“³⁶. Valioje kaip racionaliame siekime – taip pat: Jis veikia joje kaip nebūtinai judančioje. Akvinietis rašo: „Dievas visus judančius dalykus judina pagal jų savitumą, pavyzdžiui, lengvus daiktus – aukštyn, sunkius – žemyn. Taip ir valią Jis judina pagal jos būklę (*secundum eius conditionem*), ne kaip būtinai judančią, bet kaip nederminuotą, atvirą daugelio dalykų atžvilgiu“³⁷.

Ką reiškia veikti kūrinyje jo būdu, arba pagal jo būklę?

Vienintelį konkretų atsakymą į šį klausimą randame vieninteliame tekste, beje, rašytame labai anksti – Komentaro Petro Lombardo „Sentencijoms“ II knygoje. Dievo ir valios veikimą čia Tomas svarsto būties ir esmės terminais. Jis pateikia tokių išsamų paaiškinimą: „Dievas pats suteikia daiktams būti (*esse*). O kitos priežastys ją tarsi determinuoja. [...] Tuo tarpu bet kuriam daiktui būtis yra intymesnė negu dalykai, kuriais ji determinuojama. [...] Todėl Kūrėjo veikimas labiau siejasi su daikto gelme negu antrinių priežasčių veikimas. Todėl tai, kad koks nors

kūriny yra kito kūrinio priežastis, nepaneigia fakto, kad Dievas tiesiogiai veikia visuose daiktuose, nes Jo galia yra lyg tarpininkas, jungiantis kiekvienos antrinės priežasties galią su jos padariniais. Juk bet kurio kūrinio galia gali išgauti savo padarinį tik Kūrėjo galios dėka, iš kurio kyla visa galia, jos saugojimas, tvarka ir padarinys“³⁸.

Būties ir esmės perskyroje Tomas labiau akcentuoja būtį. Jis laiko ją svarbesne pačiai būtybei (*ens*), nes ji esanti intymiausias ir giliausias būtybės principas. Todėl Būties Davėjas ir vadinamas pirmąja ir „principine“ priežastimi, o determinuotojas, arba tas, kuris nustato esmę, – antrine. Valia, generuodama savo judesį, inicijuoja naują būtybę, nes bet koks judesys yra kūrinių keitimas ir naujos formos generavimas. Vadinasi, valia suteikia savo judesiu esmę. Esmės lygmeny ji yra nekvestionuojama valdovė. Tačiau jokia sukurta galia negali teikti būties. Tai Dievo prerogatyva. Todėl ir kitiems kūriniams, ir valiai būdinga tik formuoti esmę. Valia pasirinkdama determinuoja pasirenkamos atskirybės esmę.

Tai Dievas, būdamas būties šaltinis, nei pirmajame, nei bet kuriame kitame valios judesyje negali prieštarauti valios produkuojamai determinacijai. Jis formuoja kitą būtybės principą. Jis nėra antrinių priežasčių tvarkos subjektas³⁹.

Akviniečio aiškinimas esmės ir būties terminais atrodo išties labai vykęs. Deja, jį randame vieninteliame tekste, parašytame labai anksti (Tiesa, viename vėlyvame tekste randame šiokias tokias užuominas į tokių Dievo ir valios funkcijų pasidalijimą, tačiau jos, manau, nepakankamos: „Žmogaus sielas judinama Dievo ką nors pažinti, norėti ar veikti“. Šiuo atveju tas dovanotas postūmis žmoguje nėra kokybė. Jis tėra tam tikras sielos judesys. Juk judančiojo veiksmas judinamajame yra judesys“ (*ST I-II*, g. 110, a. 2, c). Kituose tekstuose, aptariančiuose Dievo veikimą valioje (jie, beje, priskiriami viduriniajam ir vėlyvajam laikotarpiams), Jo ir pačios valios judėjimo valios veiksmuose neprieštarungumas tiesiog deklaruojamas⁴⁰. Tuose tekstuose esanti medžiaga tiesiog dera su „Sentencijų“ Komentare išdėstyta teorija. Pavyzdžiui, *De Malo* q. 6 rašoma: „Žmogaus valia kai kuriais atvejais neatitinka Dievo valios, kai žmogus nori to, ko Dievas nenori, kad jis norėtų. Pavyzdžiui, kai žmogus nori nusidėti. Nors sykiu Dievas nenori, kad valia to nenorėtų. Nes jei norėtų, padarytų. Juk visa, ką norėjo, Viešpats padarė. Ir nors tokiu atveju žmogaus valios judesys neatitinka Dievo valios, tačiau jo padarinys, ar rezultatas, niekada negali jos neatitikti. Nes Jis visuomet išbaigia žmogaus valios veikimą“⁴¹. Dievas nenori, kad valia nenorėtų nusidėti. Pratešiant mintį, Jis nenori, kad valia ko nors norėtų ar nenorėtų. „Valia, – teigia Tomas, – veikia pati, nors ir judinama Dievo“⁴².

Tačiau kai kuriuose tekstuose pirmąjį judesį norų–svarstymų grandinėje, t. y. galutinio tikslo siekį, Tomas priskiria tik Dievui. Argumentuojama pakankamai svariškai. Gebėjimas palaikyti nuolat aktualų pirmąjį norą galutinio tikslo norą – būdingas tik tam, kuris yra grynas aktas (*actus purus*). Tačiau valia neturi grynojo akto statuso. Grynas aktas yra tik Dievas. Nuolatinis aktualus noras būdingas tik Jo valiai: „Nebūtina, kad valia, kuri ko nors norėdama pervedama iš potencijos į aktą, visada aktualiai norėtų. [...] Dievo, grynojo akto, valia visuomet yra norėjimo veiksmė“⁴³.

Vadinasi, natūralu, kad kartais valia, racionali siekimo galia, nieko nenori: „Valia ne visada nori svarstyti“, „ne visuomet pats norintysis judina valią pirmajam judesiui ko nors norėti“. Kas tuomet inicijuoja pirmąjį judesį? Žinoma, Dievas⁴⁴. Pakankamą sąlygą tokiai išvadai Tomas suformuluoja dar *Prima Pars*. Pasak jo, Dievas gali generuoti antrinių priešasčių padarinius netgi be pačių antrinių priešasčių dalyvavimo. Jis esą laikosi vienintelės taisyklės: negriauti savo paties sukurtos tvarkos bei prigimtinio įstatymo ir neprieštarauti sau pačiam⁴⁵. Būtina minėtos išvados sąlyga yra ne kartą Tomo kartojama mintis, jog tik Dievas gali veikti valioje iš vidaus ir inicijuoti valingą judesį⁴⁶.

Vadinasi, pirmasis valios judesys nebūtinai priklauso jai pačiai. Kartais jis gali atsirasti ir be jos dalyvavimo. Tuomet dieviškasis veiksnys peržengia būties ir esmės lygmenis skiriančią ribą ir daro tai, ką turėtų daryti pati valia: determinuoja Jo duodamą būtį. Šį Dievo judesį Tomas vadina vidiniu valios paskatinimu (*interior instinctus*)⁴⁷. Viename tekste jis netgi teigia, kad pirmasis valios judesys visuomet priklauso Dievui⁴⁸. O vėlyvajame laikotarpyje rašytame *Compendium Theologiae* deklaruoja, kad Dievui antrinėse priešastyse priklauso tiek veiksmo inicijavimas, tiek būties lygmuo⁴⁹. Tačiau šių pasisakymų negalima laikyti Tomo pozicija. Jis ne kartą aiškiai pasisako už valios gebėjimą disponuoti pirmuoju judesiu.

Taigi kai valios ir Dievo bendradarbiavimą pirmame valios judesyje suvokiame esmės ir būties perskyros terminais, prieštaravimo tarp abiejų veiksmių nelieka. Valia determinuoja veiksmo esmę, Dievas teikia jam būtį. Išsaugoma valios subsistencija, jos gebėjimas inicijuoti judesį. Kita vertus, įrodomas tiesioginis Dievo dalyvavimas kiekviename kūrinių judesyje.

Tomas ne tik nemato jokio prieštaravimo tarp dieviškojo veikimo ir valios. Jis grindžia šiuo veikimu valios laisvę pirmajame judesyje. Dievo asistavimas valiai šiame judesyje išsaugo valios prigimtį, t. y. išsaugo ją kaip iš esmės nedeterminuotą, atvirą daugeliui galimybių. Jis įgalina ją veikti jos pačios būdu, t. y. laisvai. Tiesa, reikia priimti domėn, kad valia nėra aktyvi visuomet. Ji visuomet potenciali

siekti galutinio tikslo. Kartais tą potenciją aktualizuoja ji pati, kartais – Dievas.

2.3. Apie galutinio tikslo noro „sustabdymo“ situaciją

Analizuodamas pirmąjį norą, ar pirmąjį judesį, Tomas paprastai kalba tik apie galutinio tikslo siekio inicijavimo situaciją. Priešingą judesį – jo sustabdymą jis tik konstatuoja kaip galimybę. Jokiam veikalė galutinio tikslo siekio sustabdymo jis nedetalizuoja. Išties gaila, nes tai galėtų padėti mąstyti apie, mano galva, aukščiausią žmogaus laisvės pakopą. Juk galutinio tikslo siekio nebuvimas reiškia jokio siekio ir jokios „grandinės“ nebuvimą. Šiuo atveju turime tarsi išgrynintą žmogaus santykio su jo ontologiniu grindėju situaciją, tam tikrą žmogaus stovėseną „iki“, iš kurios ir kyla disponavimas galutiniu tikslu.

Kaip minėta, sustabdyti galutinio tikslo siekimą reiškia sustabdyti bet kokį siekį. Nes šio tikslo siekimas grindžia bet kurį kitą siekį, kuris laikomas priemone galutiniam tikslui pasiekti. Taigi atrodo, kad, pasak Tomo, žmogus panorėjęs gali atsidurti tokioje būsenoje, kurioje absoliučiai nieko nenori. Kokia tai būseną, pasakyti sunku. Taip pat ir tomistinėmis kategorijomis, nes Tomo suformuotas sąvokinis aparatas gana skurdus. Jis pats apie „sustabdymo“ situaciją apskritai nekalba. Vis dėlto pamėginčiau sumodeliuoti keletą jai būdingų bruožų.

Manau, ji nėra tapati toms kontempliacijos būsenoms, apie kurias kalba mistikai (beje, ir pats Tomas), aprašantys savo patirtį kaip vieną iš tobuliausių sielos būsenų Dievo akivaizdoje (pvz., *Sancti Bonaventurae interarium mentis in Deum*). Ji nėra panaši ir į M. Heideggerio aprašomą būklę, kurioje žmogus atsiduria susidūręs ne su būtybėmis, o su Būtimi (*veikale Was ist Metaphysik?*). Toji būseną nėra Dievo dovana ir ji ne „ištinga“ žmogų. Veikiau, atrodo, ji pavaldi valios kaip racionalios sielos galios kontrolei. Ji pasirenkama.

Taip pat galima teigti, kad disponavimą galutiniu tikslu Tomas vertina kaip pozityvų gebėjimą. Kitaip tariant, sustabdyti galutinio tikslo siekį jam nereikia pasirinkti blogį. Nors pagal bendruosius Akviničio metafizikos principus šio siekio sustabdymas turėtų būti traktuojamas kaip deramo judesio trūkumas, metafizinis blogis, tolygus kokiam nors prigimties defektui: regėjimo, klausos ar kitokiems fiziniams ar psichiniams sutrikimams. Tačiau Tomas taip nemano.

Kalbėdamas apie valios santykį su galutiniu tikslu, jis įrodinėja valios laisvę siekti šio tikslo arba jo siekimą sustabdyti. Disponavimas galutiniu tikslu yra laisvas judesys. O laisvės atributas, Tomo požiūriu, yra tobulumo ženklas⁵⁰. Todėl ir laisvė galutinio tikslo atžvilgiu yra tobula. Abi būsenos, tiek ta, kurioje žmogus renkasi aktualų galutinio tikslo siekį, tiek ta, kurioje jis jį sustabdo, yra pozityvios. Tuo tarpu

blogio pasirinkimo Tomas niekuomet nelaikė laisvu: blogio pasirinkimas nesąs nei laisvė, nei jos dalis. Jis esąs prigimties silpnėjimo, o ne jos tobulumo išraiška. Vadinasi, galutinio tikslo siekio sustabdymas Tomui nėra būties trūkumas. Priešingai, jis traktuojamas kaip pozityvas.

Nuorodą į galutinio tikslo sustabdymo situaciją aptinkame šiame fragmente: „Aktualiai valia gali nenorėti palaimos, t. y. sustabdyti mąstymą apie palaimą, kadangi ji judina intelektą veikti“⁵¹. Vadinasi, aktualus galutinio tikslo siekis turėtų būti sustabdomas tada, kai valia nebeinicijuoja arba sustabdo aktualų galutinio tikslo mąstymą. Tačiau tokioje situacijoje žmonės yra beveik visada. Juk dažniausiai jie nemąsto apie palaimą, ar galutinį tikslą. Jų dėmesio centre paprastai būna dalykai, Tomo vadinami priemonėmis jam pasiekti. Tiesa, dėmesio centre jie atsiranda būtent dėl to, kad žmogus aktualiai siekia galutinio tikslo, nes bet kurį valios judesį grindžia palaimos siekimu. Vadinasi, galutinio tikslo siekio sustabdymas turėtų būti siejamas ne tik su galutinio tikslo, bet ir su bet kurio objekto, galinčio tapti siekiniu, mąstymo sustabdymu. Tada, atrodo, žmogus savo noru patenka į tokią būseną, kurioje nėra jokio siekimo ir jokio siekinių mąstymo.

Žinoma, kalbėjimas apie valią, kuri nieko nesiekia, gali pasirodyti esąs nonsensas. Sunku suvokti, kaip įmanomas siekimas, noras (*voluntas*), kuris nesiekia, ar nenori (*non vult*). Tai reikštų valios gebėjimą sunaikinti pačią save. Manau, Tomo tekstuose yra du šios problemos sprendimai. Pirmąjį išdėčiau anksčiau. Pagal jį, jos niekada nepalieka valios kaip prigimties judėjimas gėrio link. Antra, valios funkcijomis Tomas laiko ne tik siekimą, arba norą, bet ir, pavyzdžiui, džiaugsmą, ketinimą. Antai žmogui po mirties esant Dievo akivaizdoje, jo siela pilnavertiškai funkcionuoja, nors joje nebelieka jokio noro, ar jokio siekimo: intelektas „regi“ Dievą, o valia džiaugiasi Juo.

Vadinasi, net sustabdžius aktualų galutinio tikslo siekį, sielos funkcionavimas nėra absoliučiai užblokuojamas. Intelektas nemąsto objektų kaip siekinių, tačiau jis gali juos mąstyti kitu pagrindu. Valia nustoja norėti, tačiau jai lieka kitos funkcijos. Pagaliau, joje visuomet išlieka prigimtinis polinkis į gėrį.

Dar viena nuoroda pirmojo noro situacijos aprašymui yra teiginys, kurį Tomas perėmė iš Aristotelio⁵², kad valios disponavimo savo veiksmu principas yra tikslas⁵³. Kitaip tariant, bet kuris jos judesys kyla dėl tikslo. Vadinasi, galima manyti, kad žmogaus valioje glūdi prigimtinė, vidinė paskata siekti galutinio tikslo, arba būti laimingu. Tačiau ši paskata, ar siekis, nėra determinuota. Tarsi Kūrėjas būtų davęs postūmį be krypties, be objekto, kurį aiškiai suvokdamas žmogus galėtų judėti jo link. Sakydamas, kad visa, ką žmogus daro, jis daro siekdamas galutinio tikslo, Tomas iš esmės nenurodo siekinio. Jis kalba

ne apie galutinį, o apie pradinį judėjimo trajektorijos tašką. Jis tik nurodo būtiną valios funkcionavimo sąlygą, kurios, tačiau, nepakanka.

Būtent čia slypi Tomo požiūrio į valios laisvę galutinio tikslo atžvilgiu šerdis. Nors vidinis valios polinkis į galutinį tikslą turi adekvatų atitikmenį – Dievą⁵⁴, tačiau realizuojamas kūrinių tikrovėje jis neturi atitikmens. Todėl ieškodama tokio atitikmens valia nėra determinuota. Tomas rašo: „Yra gėrybės, kurios turi būtiną sąryšį su palaima. Per jas žmogus atsiduoda Dievui, kuriame vieninteliame yra tikroji palaima. Tačiau pirm negu Dievo regėjimo tikrumu bus įrodytas tokio sąryšio būtinumas, valia Dievui ir tiems dalykams, kurie Jam priklauso, atsidavusi ne būtinai. Tuo tarpu valia to, kuris regi Dievą per jo esmę, atsiduoda Jam būtinai. Lygiai taip kaip dabar mes būtinai norime būti laimingi“⁵⁵.

Pasak Tomo, „veiksmo vykdymo aspektu pirmasis judėjimo principas yra tikslas“⁵⁶. Tačiau šis tikslas nėra intelekto objektas. Tomui jis veikiausiai reiškia prigimtinių valios polinkį, vidinę pačios valios programą, pirminę jos nuostata, su kuria derinami visi intelekto suvokiniai. Valia yra pirmojo judesio išbaigėja, ir pakankamos jo sąlygos formuotoja, nes siekinio objektą pasirenka ji. Vadinasi, pirmasis noras priklauso valiai. Ir jis yra laisvas, nes kyla iš valios, iš esmės nedeterminuotos galios.

Kaip turėtume aiškinti galutinio tikslo sustabdymo galimybę? Mano galva, ji tėra žmogaus gebėjimas išvelgti savosios prigimties savitumą ir atskleisti tikrąją laisvos savo veiksenos trajektoriją.

3. KAI KURIOS IŠVADOS IR APIBENDRINIMAS

Galima numanyti, kad pirmasis laisvas valios judesys yra racionalus vidinis žmogaus sielos impulsas. Nenuspręstas, nepasirinktas. Tačiau ir ne spontaniškas ar iracionalus protrūkis. Ne savivalė, o sąmoningas ir fundamentalus žmogaus žingsnis link to, ką intelektas suvokia, tačiau negali apimti pilnai, kas pagaunama tarsi tam tikra vidine viršintelektine nuojauta ir tobulai atitinka prigimtinių iš pačios valios kylantį judesį, vadinamą galutinio tikslo siekiu. Galbūt toks judesys turimas galvoje, kai kalbama apie žmogaus „linktelėjimą“ Dievui, arba apie įtikėjimą į Jį?

Pirmojo judesio problemą tenka palikti atvirą. Tačiau galima padaryti išvadą apie labai aukštą, Tomo požiūriu, Kūrėjo žmogui suteiktą subsistencijos laipsnį, kuris atskleidžiamas jo valios santykiyje su galutiniu tikslu. Žmogaus valia pati determinuoja prigimtinių savo polinkį į galutinį tikslą. Akvinitiečio siūloma veiksmo vykdymo ir jo specifikacijos perskyra pasirodo esanti labai patogi, siekiant atskleisti žmogui suteiktą jo galimybių maksimumą. Suteikimas žmogui aukšto statuso kūrinijoje, pasak Tomo, paro-

do didžiulę Kūrėjo meilę ir yra žmogaus kilnumo pagrindas.

Žinoma, tam tikras žmogaus gebėjimas disponuoti galutiniu tikslu nereiškia galimybės išsokti iš visuotinio kūrinijos judėjimo į gerį tvarkos. Žmogaus savitumas universume nėra tiek radikalus, kad griautų universumo tvarką. Net sustabdydamas aktualų galutinio tikslo norą, žmogus nesustabdo prigimtinio savo judėjimo į gerį. Nors ir turėdamas aukščiausią kūriniumi įmanomą laisvės laipsnį, žmogus lieka kūrinijos dalimi ir dalyvauja pagrindiniuose kūrinijai būdinguose principuose, realizuodamas amžinąjį įstatymą žmogiškoje prigimtyje. Tomo moralės filosofija nekonzfliktuoja su jo metafizika. Ji lieka prigimtinio determinizmo ribose.

Gauta
2002 05 03

Trumpiniai

... *Sent.* = *Scriptum super Sententiis, liber ...*

SCG, ... = *Summa contra Gentiles, liber ...*

ST = *Summa Theologica*

ST I = *Prima Pars Summae Theologicae* – pirmoji dalis.

ST I-II = *Prima Secundae Partis Summae Theologicae* – pirmoji antrosios dalies dalis

ST II-II = *Secunda Secundae Partis Summae Theologicae* – antroji antrosios dalies dalis

ST III = *Tertia Pars Summae Theologicae* – trečioji dalis

DV = *Quaestio disputata: De Veritate*

DM = *Quaestio disputata: De Malo*

Quod, ... = *Quaestiones Quodlibetales*.

Rom = *Super epistolam ad Romanos*

... *Reg.*, = *De regimine principum ad regem Cypri, liber ...*

CT = *Compendium theologiae ad fratrem Reginaldum socium*

q = *quaestio* – klausimas, kurį paprastai sudaro keletas skyrių (*articuli*)

a = *articulum* – skyrius

c = *corpus articuli* – pagrindinė skyriaus dalis (*Respondeo*)

sc = *sed contra* dalis, Tomo tekstuose esanti tarp argumentų ir *Respondeo*, trumpai formuluojanti jo poziciją duotu klausimu

ad = *responsio ad argumentum* – atsakymas į skyriaus pradžioje pateiktą, Tomo tezei prieštaraujantį argumentą

d = *distinctio* – skyrius veikale *Scriptum super Sententiis*

c^a = trečioji skirsnio (*articulum*) dalis veikale *Scriptum super Sententiis*

cp = *capitulum* – skyrius

lc = *lectio* – skyrius

n = skirsnis *in capitulo* arba *in lectione*

Nuorodos

¹ „*Thelesis*, pasak Damaskiečio, yra prigimtinė valia [...]. O *bulesis* – racionalus siekimas [...]. Jie abu Mokytojo vadinami kitais vardais: valia kaip prigimtis ir valia kaip

protas“ (*III Sent.*, d. 17, q. 1, a. 1, c, ad 1). Ta pati mintis: *ST III*, q. 18, a. 3, c; a. 4, c.

² *III Sent.*, d. 17, q. 1, a. 4, ex; *ST III*, q. 18, a. 5, c.

³ „Valia nėra padalyta iš esmės. [Ji padalyta] akcidentiškai. Todėl ji nėra [dvi] skirtingos galios, bet viena, diferencijuojama pagal savo santykį su suvokimu, kuris gali būti gretinantis arba negretinantis“ (*III Sent.*, d. 17, q. 1, a. 1, c^a, ad 1). Taip pat *II Sent.*, d. 39, q. 2, a. 2, ad 2; *ST III*, q. 18, a. 3, c.

⁴ *DV*, q. 22, a. 5, c.

⁵ *DV*, q. 22, a. 5, c; ad 1; ad 2; a. 6, c; q. 23, a. 4, c.

⁶ *ST I*, q. 82, a. 1.

⁷ *DV*, q. 22, a. 5, c; *ST I-II*, q. 10, a. 2, ad 3.

⁸ *ST I-II*, q. 10, a. 2, c; ad 3.

⁹ *DV*, q. 22, a. 5, c.

¹⁰ *DV*, q. 22, a. 5; a. 6; *ST I*, q. 82, a. 1.

¹¹ *ST I-II*, q. 10, a. 1, ad 1; *ST III*, q. 18, a. 3, c.

¹² *ST I-II*, q. 10, a. 2, c.

¹³ *DM*, q. 6, c.

¹⁴ *ST I*, q. 82, a. 1, c.

¹⁵ „Trijų žingsnių“ išvalga priklauso tomizmo autoritetui David Gallagher. Plg., jo straipsnį: Thomas Aquinas on the Will as Rational Appetite // *Journal of History of Philosophy*. 1991. Vol. 29. No. 4.

¹⁶ „Reikia pasakyti štai ką. Vieni teigė, jog žmogaus valia būtinai judinama ką nors pasirinkti, bet neigė, kad ji priverčiama. Juk ne visa, kas būtina, yra prievarta, bet tik tai, kieno principas yra išorinis. Todėl prigimtiniai judesiai laikomi būtiniais, bet ne prievartos judesiais. Juk prievarta prieštarauja ir prigimčiai, ir valiai, nes ir vienos, ir kitos judesių principas yra vidinis, tuo tarpu prievartinio judėjimo principas yra išorinis. Tačiau ši pažiūra yra eretiška, nes ji paneigia bausmės ir apdovanojimo prasmę žmogiškuose veiksmuose. Juk regis nėra atlyginama ar baudžiama už tai, kas daroma dėl būtinumo, ko negalima išvengti. Be to, [šią pažiūrą] reikia priskirti prie svetimų filosofinių pažiūrų, nes ji ne tik prieštarauja tikėjimui, bet ir griaua visus moralės filosofijos principus. Juk jeigu mumyse nėra nieko laisvo, o norėti esame būtinai judinami, [tuomet] paneigiami svarstymas ir skatinimas, įsakymas ir bausmė, pagyrimas ir priekaištas, kurie rūpi moralės filosofijai. Tuo tarpu pažiūros, griaunančios kurios nors filosofijos dalies principus, laikomos svetimomis nuostatomis, nes nėra skatinamas joks dalykas, griaunantis prigimtinio mokslo principus. Bet kai kurie žmonės, kaip sakoma IV „Metafizikos“ knygoje, iš dalies dėl žūlumo, iš dalies dėl tam tikrų sofistinių motyvų, kurių negali išnarplioti, laikosi šių pažiūrų“ (*DM*, q. 6, c).

¹⁷ *DV*, q. 22, a. 6, c.

¹⁸ „Pavyzdžiui, iš subjekto pusės keičiantis organo dispozijai, regėjimo galia aktyvinama matyti ryškiau ar mažiau ryškiau“. Šiuo atveju pati galia „yra arba nėra aktyvinama, aktyvinama stipriau arba silpniau“ (*DM*, q. 6, c).

¹⁹ „Pavyzdžiui, kas nors sušyla nebūtinai, jei gali, kai nori, atitraukti nuo savęs šildantį daiktą“ (*DM*, q. 6, ad 7).

²⁰ *DM*, q. 6, c.

²¹ *SCG*, III, cp. 89; *ST I*, q. 19, a. 1, ad 3; *ST I-II*, q. 9, a. 4, c; *DM*, q. 6, c.

²² *I Sent.*, d. 45, q. 1, a. 1, ad 3; a. 2, ad 2; *SCG*, II, cp. 23, n. 4; *ST I-II*, q. 9, a. 3, ad 3; *DM*, q. 6, c.

²³ *DM*, q. 6, c.

²⁴ II *Sent.*, d. 24, q. 1, a. 4, ad 1; *SCG*, I, cp. 68, n. 3; *SCG*, III, cp. 67, n. 4; *CT*, I, cp. 130.

²⁵ „Kiekvienas valios judesys, kuriuo kokios nors [žmogaus] galios prijungiamos prie veiksmo, redukuojamas į Dievą kaip pirmąjį norimąjį ir pirmąjį norintįjį. Vadinasi, kiekvienas veiksmas turi būti priskirtas Dievui kaip pirmajam ir principiniam veiksmui“ (*SCG*, III, cp. 67, n. 4). Panaši mintis yra *Rom*, cp. 9, lc. 3.

²⁶ *DV*, q. 22, a. 6.

²⁷ *ST* I–II, q. 10, a. 2.

²⁸ *DV*, q. 22, a. 5, c.

²⁹ Ten pat.

³⁰ „Valia nėra determinuota veiksmo atžvilgiu, nes ir determinuotu objektu ji, kai nori, savo veiksmu gali disponuoti arba nedisponuoti. Juk bet kurio dalyko ji gali imti norėti arba ne“ (*DV*, q. 22, a. 6, c).

³¹ *SCG*, III, cp. 67, n. 4.

³² „Valia aktualizuojama siekinio, kuris nuramina jos troškimo judėjimą. O valios troškimas nuraminamas tik dieviškajame gėryje kaip galutiniame tikslu“ (*SCG*, III, cp. 88, n. 3).

³³ „Valia judinama objekto, kuris yra geras, ir to, kuris kuria norėjimo galią. [...] Tik Dievas pripildo valią ir pakankamai judina ją kaip objektas. Panašiai ir norėjimo galia inicijuojama tik Dievo. [...] Taigi Dievui būdinga judinti valią ir vienu, ir kitu būdu, bet daugiausia antruoju, kreipiant ją iš vidaus“ (*ST* I, q. 105, a. 4, c). Panašias mintis randame: *ST* I, q. 111, a. 2, c; *ST* I–II, q. 9, a. 6, c.

³⁴ *ST* I, q. 105, a. 4, c.

³⁵ Komentario Petro Lombardo „Sentencijoms“ II knygoje Tomas rašo: „Šiuo klausimu yra trys požiūriai. Vienas, kad Dievas tiesiogiai veikia visa taip, kad tik jis yra bet kurio dalyko priežastis. [Tokio požiūrio šalininkai] sako, kad ne ugnis šildo, bet Dievas, ne ranka judinama, bet Dievas inicijuoja jos judėjimą, ir panašiai apie kitus dalykus. Tačiau šis požiūris yra neprotingas, nes jis paneigia universumo tvarką ir pačių daiktų veikimą bei atmets juslinį sprendimą. Antrasis požiūris yra tų filosofų, kurie, norėdami įtvirtinti pačių daiktų veikimą, neigia, jog Dievas visa kuria tiesiogiai. Jie sako, kad tiesiogiai Jis yra pirmojo sukurto daikto priežastis, o šis daiktas yra priežastis kito, ir taip toliau. Tačiau ši nuomonė klaidinga, nes tikėjimas neatskleidžia angelų kūrybos. Pagal jį, tik Dievas yra visų regimų ir neregimų daiktų kūrėjas. Trečiasis požiūris yra tas, kad Dievas visa veikia tiesiogiai ir kad konkrečioms daiktams būdinga veikti patiems ir būti artimosiomis priežastimis. Tačiau ne visų dalykų, o tik kai kurių. Nes, kaip sakoma, tikėjimas nesako, kad koks nors kūrinys savo paties ar svetima galia jį kurdamas suteiktų būti kitam kūrinui. Todėl visų tų dalykų, kurie kuriami ima būti, tiesioginė priežastis yra Dievas“ (II *Sent.*, d. 1, q. 1, a. 4, c).

³⁶ I *Sent.*, d. 38, q. 1, a. 5, c.

³⁷ *DM*, q. 6, c. Panašią mintį randame I *Sent.*, d. 38, q. 1, a. 5, c; *SCG*, III, cp. 148, n. 3; *ST* I, q. 105, a. 4, ad 1; *CT*, I, cp. 129; *Rom*, cp. 9, lc. 3; *Quod*, n. 1, q. 4, a. 2, ad 2. „Dieviškajai providencijai būdinga ne griauti daiktų prigimtį, o ją saugoti. Todėl ji viską judina pagal jų būklę: taip, kad iš būtinų priežasčių, dieviškajam judėjimui padedant, seka būtinai padariniai, o iš kontingentių priežasčių seka kontingentiniai padariniai. Kadangi va-

lia yra aktyvus principas, nedeterminuotas į vieną dalyką ir indiferentiškas daugelio dalykų atžvilgiu, Dievas judina ją taip, kad nedeterminuoja jos būtinai į vieną objektą, bet palieka jos judesį kontingentinį ir nebūtiną“ (*ST* I–II, q. 10, a. 4, c).

³⁸ II *Sent.*, d. 1, q. 1, a. 4, c.

³⁹ *ST* I, q. 105, a. 6, c.

⁴⁰ *ST* I, q. 105, a. 4, ad 1; *ST* I–II, q. 6, a. 1, ad 3; q. 10, a. 4, c; *CT*, I, cp. 129.

⁴¹ *DM*, q. 6, ad 5.

⁴² *DM*, q. 6, ad 4.

⁴³ *ST* I–II, q. 10, a. 1, ad 2.

⁴⁴ *DM*, q. 6, c.

⁴⁵ *ST* I, q. 105, a. 6, c.

⁴⁶ *DV*, q. 22, a. 9, c; *SCG*, III, cp. 88, n. 5; *ST* I–II, q. 4, a. 4, c; q. 80, a. 1, c.

⁴⁷ *DV*, q. 24, a. 15, c; *ST* I–II, q. 9, a. 4, c.

⁴⁸ „Dievas judina žmogaus valią kaip bendrasis judintojas į bendrąjį valios objektą, kuris yra gėris. Be šio bendro judesio žmogus nieko negali norėti. O protu jis determinuoja save norėti vieno arba kito dalyko“ (*ST* I–II, q. 9, a. 6, ad 3).

⁴⁹ *CT*, I, cp. 130.

⁵⁰ *ST* I, q. 59, a. 3, sc.

⁵¹ *DM*, q. 6, ad 7.

⁵² Aristotelis. „Nikomacho etika“, VI knyga.

⁵³ *ST* I, q. 82, a. 1, c.

⁵⁴ „Bet kurio daikto troškimas linksta į principą, kuris inicijuoja jo būti. Žmogaus sielos priežastis yra niekas kitas, tik Dievas, kuris ją sukūrė pagal savo atvaizdą. Vadinasi, tik Jis gali nuraminti žmogaus troškimą ir padaryti žmogų laimingą“ (I *Reg.*, I, cp. 9).

⁵⁵ *ST* I, q. 82, a. 2, c. Ta pati mintis: *DM*, q. 3, a. 3, c.

⁵⁶ *DM*, q. 6, c.

Lina Šulcienė

THOMAS AQUINAS ABOUT THE HIGHEST LEVEL OF HUMAN FREEDOM

S u m m a r y

The paper analyzes Thomas Aquinas' theory of freedom of the will. It seeks to find out what the limit of human freedom is from the point of view of the philosopher. Two "fields" of will freedom (according to the distinction proposed by Thomas himself) are investigated: the relation of the will with its objects and the relation of the will as power with its action. The will desires the final end with necessity, in respect to other objects it is free from necessity. In the later Thomas' texts, distinction between the two categories of objects grows feeble and therefore there remain no objects related to the will by a necessary connection. It is shown that the maximum of human freedom is reached in the second "field" of freedom, namely in the faculty of the will "to stop" the desire for the final end. The problem of compatibility between the will as a power free from necessity and the will as a natural, necessary desire for the good is solved, together with the problem of relation between will as the secondary cause of its action and God as the principal cause. The situation of "stopping" the desire for the final end is analyzed more exhaustively.